

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

з навчальної дисципліни «Соціальні та політичні конфлікти»
обов'язкових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А. А., професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук, доцент Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Мацегора Я. В.

2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Чепіга Л.П.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 3							
Тема № 1 Соціально-психологічний аналіз конфлікту	12	2	-	2	-	8	екзамен
Тема № 2 Соціальний конфлікт та його сутність і типологія.	12	2	-	-	-	10	
Тема № 3. Динаміка та врегулювання соціальних конфліктів.	14	2	-	4	-	8	
Тема № 4. Особливості конфліктів у політичній сфері.	12	2	-	2	-	8	
Тема № 5. Причини виникнення та динаміка і структура політичного конфлікту.	12	2	-	2	-	8	
Тема № 6. Врегулювання політичних конфліктів.	14	2	-	2	-	10	
Тема № 7. Міжнародний політичний конфлікт.	16	4	-	4	-	8	
Тема № 8. Типи політичних конфліктів.	14	2	-	2	-	10	
Тема № 9. COVID-19 – вплив пандемії на конфлікти у світі.	14	2	-	2	-	10	
Всього за семестр № 3:	120	20	-	20	-	80	

2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни		Вид контролю
	Всього	з них:	

		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 3							
Тема № 1 Соціально-психологічний аналіз конфлікту	12	-	-	2	-	10	екзам ен
Тема № 2 Соціальний конфлікт та його сутність і типологія.	12	2	-	-	-	10	
Тема № 3. Динаміка та врегулювання соціальних конфліктів.	14	-	-		-	14	
Тема № 4. Особливості конфліктів у політичній сфері.	12	2	-		-	10	
Тема № 5. Причини виникнення та динаміка і структура політичного конфлікту.	12	-	-	2	-	10	
Тема № 6. Врегулювання політичних конфліктів.	14	2	-	2	-	10	
Тема № 7. Міжнародний політичний конфлікт.	16	-	-		-	16	
Тема № 8. Типи політичних конфліктів.	14	2	-	2	-	10	
Тема № 9. COVID-19 – вплив пандемії на конфлікти у світі.	14	2	-	-	-	12	
Всього за семестр № 3:	120	10	-	8	-	102	

3. Методичні вказівки до практичних занять

Тема №1 Соціально-психологічний аналіз конфлікту.

Практичне заняття: Соціально-психологічний аналіз конфлікту.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення студентів про структуру соціального конфлікту, про його основні елементи.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 2 - год. (заочна форма навчання).

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Конфліктуючі сторони у конфлікті.
2. Предмет конфлікту.
3. Суб'єкт конфлікту.
4. Предмет соціального конфлікту.

Література.

Основна:

1. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.

2. Ващенко І. В., Кляп І. В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна:

1. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.

2. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.

3. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.

4. Сахань О. М., Новіков О. В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.

5. Станкевич І. П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.

6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2014. № 4. С. 6–14.

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: ручка, практичні завдання.

Хід проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку практичного заняття викладач вітає студентів, називає тему, мету, план та структуру заняття.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Аналіз конфлікту як соціального феномена включає розгляд його структури і функцій. Не знаючи того і іншого, важко управляти конфліктними відносинами і взагалі осмислено підходити до цього явища. Ми не випадково розглядаємо в зв'язку питання про структуру і питання про функції конфлікту. У будь-якому конфлікті функції залежать від структури, а останні, особливо її суб'єкти, можуть видозмінюватися під впливом домінуючої функції.

Чим перш за все характеризується всякий конфлікт? Звичайно ж, конфліктуєчими сторонами, а також предметом протистояння. Ці два визначальні елементи конфлікту не вичерпують його структуру. Остання включає конфліктну дію в тій або іншій формі і свідомість, що направляє його, засоби і методи дії, поле конфлікту. Крім того, жоден конфлікт неможливий без конфліктної ситуації, що склалася до його появи.

Структурні елементи конфліктної взаємодії.

Суб'єктами конфлікту, залежно від його рівня, виступають індивіди, групи, класи, національно-етнічні спільності, організації, соціальні інститути, суспільні і політичні об'єднання, держави, міжнародні співтовариства.

Ключовим моментом в аналізі конфлікту, вважає А.Турен, є чітке визначення соціальних опонентів і їх ціннісних орієнтації. Буде правильним уточнити тезу французького соціолога: визначення інтересів соціальних опонентів і відповідних ціннісних орієнтації. У чому тут проблема? Та в тому, що в реальному конфлікті дійсні опоненти (суб'єкти) далеко не завжди виявляють себе, а часто ховаються за другорядними співучасниками протиборства, або ж прагнуть представити як суб'єктів конфлікту такі групи і організації, які лише побічно пов'язані з предметом конфлікту. Наприклад, в даний час в Росії постійно виникають трудові конфлікти із-за заборгованості адміністрації робочим по зарплаті. Нерідко винуватцем конфлікту є адміністрація; остання ж, як правило, намагається направити протест робочих проти державних органів, виставляючи їх стороною, що провокує конфлікт. Найчастіше така підміна суб'єкта має місце в політичних конфліктах. Провідна сторона конфлікту (ініціатор конфлікту) може видавати себе за якусь іншу політичну силу або прагне взагалі замаскувати свою участь в конфлікті, або представити себе як другорядного суб'єкта. Після другої світової війни не припинялися локальні військові конфлікти то в одному, то в іншому районі миру. Ініціатори конфліктів нерідко видавали себе за сили, що борються за мир, за свободу і демократію, переслідуючи насправді агресивні цілі. Так було у В'єтнамі, де вели війну спочатку Франція, прагнучи утримати колишні колоніальні володіння, потім США - на підтримку диктаторського режиму.

Суб'єкти конфлікту не залишаються незмінними в процесі протиборства. Про зрілість конфлікту судять по ступеню формування суб'єктів. Чим розвиненіший конфлікт, тим вище зрілість суб'єктів. Динаміка конфлікту прямо пов'язана з розвитком його суб'єктів, і навпаки. Якщо конфлікт переростає в інший якісний стан, відповідно якісно змінюються протиборчі сторони. У разі розвитку економічного конфлікту в політичний провідну роль починають грати політична організація найманих робочих, з одного боку, і інститути політичної влади, з іншою. У такій ситуації можливі два варіанти перетворення ініціатора конфлікту: підключення до організації економічної боротьби політичних партій і рухів або перетворення організації, створеної для захисту економічних інтересів певної соціальної групи, в політичну організацію, що веде боротьбу за владу. Подібна метаморфоза, як відомо, відбулася з польським профспілковим об'єднанням «Солідарність» і її лідерами.

Маскування справжнього суб'єкта конфлікту - часте явище у внутрішньогрупових зіткненнях. Наприклад, що провокує напруженість в трудовому колективі або в якомусь підрозділі держуправління прагне сховатися за діями інших, незадоволених поведінкою особи, що управляє, офіційного лідера.

Проблема суб'єкта конфлікту має ще один аспект. Для аналізу конфлікту, його динаміки важливо розрізняти суб'єкта, що ініціює конфліктну дію і домінуючого і цієї дії. Причому, це не завжди один и той же суб'єкт. Агент, що спровокував конфронтацію, часто виявляється таким, що не веде, не визначальною,

а веденою, визначуваною стороною. Зміна співвідношення протиборчих сил - одна із закономірностей конфлікту, особливо класового, та і міжнародного. Для військових конфліктів - це правило, хоча в історії були немало воєн без переможців.

Нарешті, ще питання. Кожна із сторін конфлікту може складатися з сукупності елементів: коаліцій партій, асоціацій виробників, союзів суспільних об'єднань, колективів, індивідів і так далі. Для розуміння характеру конфлікту і його спрямованості слід враховувати єдність і наявні відмінності в поглядах і позиціях агентів, складових один суб'єкт. Внутрішні суперечності даного суб'єкта можуть ослабити його позицію або підсилити, залежно від того, як вони регулюються або вирішуються. Розпад суб'єкта і неминуче в цьому випадку його поразка - крайній варіант функціонування багатоскладного суб'єкта.

Поведінка і дії суб'єктів прямують конфліктною свідомістю. Його утворює особливий стан суспільної свідомості, специфіка якої полягає в усвідомленні протиборчими сторонами протилежності своїх інтересів, цінностей, цілей і перетворенні їх в мотивацію активності.

Тепер про предмет конфлікту. Матеріальний або духовний об'єкт суспільного життя, відносно якого формується протилежна спрямованість активності людей, складає предмет конфлікту. Їм можуть бути економічні і соціальні блага, матеріальні і духовні цінності, політичні режими, юридичні інститути, політичні і суспільні лідери, їх програми, ідеологічні доктрини, релігійні вірування, має рацію і свободи людини, етичні і естетичні ідеали, різноманітні традиції і багато що інше, що складає елементи цивілізованого соціального життя.

У конфлікті разом з реальним предметом конфронтації може фігурувати уявний, так би мовити, квазі-предмет. Дійсний предмет нерідко прихований до певного часу. У економічному конфлікті капіталіста і найнятого робітника предметом протиборства є умови праці і його оплата. Капіталіст же прагне представити як об'єкт зіткнення робочими умови життєздатності підприємства, довести, що задоволення вимог працівників підірве основу підприємства і тим самим ударить по інтересах тих, що всіх конфліктують. Військова агресія, як правило, обґрунтовується агресором за допомогою уявного предмету конфлікту: загрози його межам з боку жертви, захисту демократичних свобод і тому подібне.

Козер Л. позначив як змінних (предмету) конфлікту влада, статус, перерозподіл цінностей і доходів. Дарендорф Р. назвав предметом сучасного соціального конфлікту право на включення в «більшість» суспільства, що добилося нормальних для себе умов життя. Парсонс Т. і його прихильники вважають предметом суспільного конфлікту збереження стабільності системи, її нормативно-ціннісної основи. Марксистичні на перший план класового конфлікту висувають відносини власності на засоби виробництва і визначуване ними політичне панування власників власності.

Як впливає із сказаного, розуміння предмету конфлікту має концептуальне значення і пов'язано із загальним підходом тих або інших авторів до розуміння механізму соціального процесу в цілому. Предмет конфлікту - це його джерело. Залежно від глибини проникнення аналізу в суть суспільних процесів, дослідником фіксується певний рівень основи конфлікту. Скажімо, Парсонс Т. обмежується

поясненням більшості конфліктів поведінкою людей, що відхиляється. «Одним з джерел зміни, - пише він, - служить розповсюдження поведінки, що відхиляється, так само як і розростання різного виду конфліктів, причому більшість конфліктів містять як істотних інгредієнтів те, що може бути з повною підставою назване поведінкою»⁸, що відхиляється. Звідси, природно, вивід про конфлікт як тимчасове, патологічне явище.

Вже мовилося про визначення Л.Козера, що вважає загальними підставами конфліктів влада, статус, цінності. Це визначення також недостатньо глибоко з'ясовує предмет конфлікту - відносини панування, насамперед соціально-економічного, що зумовлює типологію статусів, характер влади і цінності. Обмеженим представляється марксистський підхід, оскільки їм признаються як основа конфлікту, його предмету лише класові відносини панування. У суспільстві ж, як відомо, існують і інші види панування, що породжують протилежність інтересів, позицій, поглядів і тому подібне. Політичні структури як самодостатні реальності, різного роду соціальні інститути, що є незалежними утвореннями, пануючі системи цінностей - всі ці елементи суспільства надають зворотну дію на класові відносини і служать постійним джерелом різноманітних конфліктів. Візьмемо інститут має рацію. Він легітимізує організацію і розподіл державної влади, узаконює певний порядок в суспільстві. І, зрозуміло, відношення до цього інституту, визнання його справедливості або несправедливості - вельми істотна підстава суспільного конфлікту.

Предметом багатьох конфліктів служить рівень ефективності економіки, політичного керівництва і організації суспільного життя в різних її областях. Так, конфлікт між системою державного соціалізму в нашій країні і суспільством почався головним чином із-за низької ефективності радянської економіки, а потім він розповсюдився на політичну сферу, хоча суперечність між політичним режимом і деякими соціальними групами існувала ще в 20-і роки. Кожному типу суспільства властиві свої конфлікти, відповідно і виникають вони на характерній для цього суспільства основі. У радянській системі такою основою була державна власність і авторитарно-партійний режим політичного устрою.

Предмет конфлікту - це та змінна, яка характеризує будь-який конфлікт. Її аналіз завжди необхідний, якими б не були конфліктні відносини.

Конфліктна дія і поведінка, його засоби і методи утворюють сам процес конфлікту, а також складають один з головних його структурних елементів. У літературі виділяються деякі типи конфліктної взаємодії: розбіжність і домінування, які виливаються в наступні форми конфліктної поведінки: конфронтацію, суперництво, конкуренцію. У політичних конфліктах це виражається в таких формах протистояння, як бунт, заколот, революція, війна.

Домінування однієї сторони над іншою здійснюється за допомогою різних засобів, залежно від характеру конфлікту : використання економічної і політичної влади, впливу, авторитету, ідеологічної дії і ін., аж до фізичного насильства. Домінування породжує протилежні дії у вигляді масової незгоди, протестних форм поведінки (страйки, маніфестації, пасивний опір і ін.).

У кінцевому, рахунку моделі конфліктної поведінки узагальнюються в наступні види: 1) досягнення одним суб'єктом своїх цілей за рахунок іншого; 2) часткова і повна поступка одним суб'єктом своєї позиції іншому; 3) взаємне задоволення інтересів обох конфліктних суб'єктів і досягнення якоїсь загальної мети; 4) взаємне незадоволення інтересів протиборчих сторін і прагнення перекласти конфлікт на новий рівень і нову форму.

Слід зазначити, що якщо розбіжність і домінування це загальні характеристики конфліктної поведінки» те конфронтація, суперництво і конкуренція - це специфічні форми взаємодії протилежностей, властиві конфліктам, що вирішуються по формулі: «переможець-переможений», «вийграти-програти». Конфронтація - це прихована або відкрита боротьба сторін з взаємовиключними інтересами. Сторони прагнуть розірвати зв'язки, що роблять їх елементами даної єдності, взаємодії. Така, наприклад, конфронтація класів суспільства і відкиданих їм маргінальних шарів. Суперництво або змагання - м'якша форма боротьби, в тому сенсі, що вона припускає наявність у сторін певної спільності; інтересів і цілей. Це - боротьба за досягнення вищих, в порівнянні з іншими, результатів в суспільній діяльності (праці, спорті, науці і тому подібне), за визнання суспільством (колективом) нових результатів. Прагнення одних колективів, груп, індивідів перевершити результати діяльності інших в різних областях активності і заслужити заохочення від суспільства - такий сенс суперництва - змагання. Підсумок змагання кінець кінцем - загальний виграш, загальне просування вперед. Яким би не було жорстким спортивне суперництво, його; результати постійно сприяють вдосконаленню фізичної культури людини. Справжнє спортивне змагання не роз'єднує спортсменів, а укріплює єдність в масштабах країни і навіть миру. Звичайно, буває інше; складаються ворожі відносини, постійна конфронтація між окремими видатними майстрами і організаціями. Наприклад, такі відносини склалися між двома нині існуючими шаховими міжнародними організаціями: ФІДЕ і Асоціацією шахістів-професіоналів. Причина конфронтації в даному випадку - не розбіжності з приводу досягнень шахістів, а особисті амбіції лідерів, комерційні домагання, і частково - політичні погляди. Змагання, незалежно від того, в які форми воно виливається - конфліктні або неконфліктні, породжується суспільним контактом між людьми, включеними в колективну діяльність, що викликає своєрідне збудження життєвої енергії, збільшення ефективності праці.

Конкуренція - теж суперництво між суспільними суб'єктами, але таке, результатом якого є перемога одного за рахунок придушення іншого. У конкурентів немає яких-небудь загальних цілей; вони ведуть жорстоку боротьбу за реалізацію протилежних цілей і інтересів. Витіснення конкурента з ринку, придушення його як активного економічного суб'єкта, розгром політичного супротивника, забезпечення монополії (економічною або політичною), словом, перемога одного за рахунок загибелі іншого, включаючи фізичне знищення, - ось принцип конкурентної боротьби в її крайній формі виразу. Така боротьба властива сторонам, що знаходяться в антагоністичному конфлікті.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно структури конфлікту.

Тема № 3. Динаміка та врегулювання соціальних конфліктів.

Практичне заняття: Динаміка та врегулювання соціальних конфліктів.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення студентів про динаміку та врегулювання соціального конфлікту.

Кількість годин - 4 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання).

Місце проведення: аудиторія кафедри соціології та психології.

Навчальні питання:

1. Етапи соціального конфлікту.
2. Приклади аналізу соціальних конфлікту.
3. Вирішення конфлікту.

Література.

1. Основна:

1. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. 5 вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 645 с.
2. Дробінка І. Г., Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки України. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 289 с.
3. Іщенко М. Політологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.
4. Кузь О. Політологія: навч. посібник. Харків: Харківський національний економічний університет, 2014. 340с.
5. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.
6. Ващенко І. В., Кляп І. В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна:

1. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.
2. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.
3. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.
4. Сахань О. М., Новіков О. В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.

5. Станкевич І.П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.

6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2014. № 4. С. 6–14.

7. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь. Київ: ІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАП України, 2014. 188 с.

1. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ. за заг. ред. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк та ручка, практичні завдання.

Хід проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку практичного заняття викладач вітає студентів, називає тему, мету, план та структуру заняття. Нагадується інформація про динаміку соціального конфлікту, в якому зазвичай розрізняють чотири етапи: 1) передконфліктний; 2) конфліктний; 3) етап вирішення конфлікту; 4) післяконфліктний (постконфліктний). У свою чергу, кожен етап підрозділяється на стадії (підетапи).

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Передконфліктний етап розбивається на дві стадії.

1.1. Перша стадія характеризується формуванням конфліктної ситуації - виникненням і накопиченням протиріч, розбіжностей в інтересах, цінностях, цілях суб'єктів соціальних взаємодій. Конфліктна ситуація починає складатися в силу появи у сторін соціальних відносин перешкод, бар'єрів на шляху досягнення їх цілей та інтересів. Ця ситуація підштовхує сторони до необхідності розібратися в її причинах, зрозуміти виникли непередбачуваних, несприятливих обставини. Процес усвідомлення, оцінки проблемної ситуації означає початок другої стадії першого етапу розвитку конфлікту.

1.2. Друга стадія - усвідомлення конфліктної ситуації, яке полягає в пошуку (ідентифікації) тих, хто перешкоджає досягненню цілей, реалізації інтересів. Здійснюється оцінка опонента: фінансові, матеріальні та інші ресурси, статус, владні можливості та ін. Формується уявлення про інтереси опонента. Разом з тим оцінюються і власні інтереси, наприклад, здійснюється порівняння можливих втрат і придбань у сформованій ситуації. У разі якщо одночасно передбачається, що відмова (відступлення) від реалізації цілей, інтересів не виправданий, а впоратися з опонентом-суперником цілком під силу, то можливе формування установки (готовності) на вчинення блокуючих для опонента дій. Поряд з формуванням готовності до конфліктних дій розробляється їх "ідеологічне" обґрунтування як допустимих і правомірних,

наприклад, необхідність застосування "жорстких" дій аргументується відсутністю іншого вибору при сформованих обставинах.

Конфлікт може завершитися вже на першому етапі, адже предзаданного стану речей, коли конфліктна ситуація автоматично переростає в конфлікт, не існує; проблемні ситуації можна долати і неконфліктним шляхом. З іншого боку, перший етап розвитку конфлікту може стати підготовчим для другого етапу, найгострішого в еволюції конфлікту. Тоді перший етап конфлікту завершується наступним чином:

у сторін сформована готовність до протиборства;
створений негативний образ опонента як противника, ворога;
сформульовані аргументи для виправдання власних "твердих, рішучих" дій.

Перший етап являє собою *приховану (латентну) фазу розвитку конфлікту*.

2. Конфліктний етап починається з **інциденту** - події або дії учасника конфлікту, які різко загострюють накопичені протиріччя між сторонами. *Інцидент переводить конфлікт з латентної форми у відкриту*. Він "підриває" конфліктну ситуацію, і сторони стикаються в конфліктному протиборстві. Даний етап також складається з двох стадій.

2.1. Перша стадія (як і весь другий етап розвитку конфлікту) характеризується **конфліктною** поведінкою. Відбувається закріплення установки учасників на конфлікт. Він приймає форму гострих розбіжностей, які сторони не тільки не прагнуть врегулювати, але, навпаки, посилюють своїми діями. У емоційно-психологічному плані для даної стадії характерні посилення агресивності, перехід від попереджень, неприязні до відвертої ворожості, ідейно і емоційно закріплюється в "образі ворога". Таким чином, конфліктні дії різко загострюють психологічний фон перебігу конфлікту, який, у свою чергу, стимулює конфліктну поведінку.

На всьому протязі розвитку конфлікту важливе вплив на його учасників надає реакція третіх осіб на події - "навколишнє середовище", яка може виступити або джерелом зовнішньої підтримки учасників конфлікту, або стримуючим, або нейтральним фактором.

2.2. Друга стадія другого етапу являє собою подальший розвиток конфлікту, можливе як мінімум за двома варіантами:

2.2.1. Перший варіант пов'язаний з тенденцією посилення, ескалацією конфлікту, яка у своїх крайніх проявах може призвести до загибелі, знищення його учасників, до повної деструкції соціальних зв'язків або тупикової ситуації.

Ескалація (англ. Escalation) означає: а) застосування однією чи кількома сторонами конфлікту все більш жорстких тактик, дій; б) посилення напруженості конфлікту в цілому. Ескалація характеризується застосуванням проти опонента-супротивника всіх можливих ресурсів. Мета їх використання - перемога над ворожою стороною. Орієнтація на ескалацію може не зупинитися і перед застосуванням насильства. Чим сильніше прагнення учасників конфлікту вирішити проблему силовим способом, тим складніше для них буде пошук шляхів виходу з ситуації, що склалася. Ескалація, насильство призводять до виникнення побічних чинників, що поглиблюють конфлікт. Часом ці фактори

витісняють вихідні причини конфлікту, значно видозмінюють всю ситуацію. Застосування сили формує інтерпретацію конфлікту, що характеризується жорсткою опозицією між "ми" ("праві") і "вони" ("вороги").

Сукупність агресивних дій і агресивної ідеології може стати передумовою для переростання конфлікту в **тупикову ситуацію** - необов'язкову, але можливу стадію на другому етапі розвитку конфлікту. Під нею мається на увазі ситуація, вихід з якої вкрай скрутний, так як ті заходи, за допомогою яких сторони прагнуть вирішити проблеми, на ділі виявляються неадекватними сформованому стану речей. (Іноді тупикова ситуація пов'язана з "паралічем" їх дій.) Неадекватність рішень і непридатність засобів виражаються в тому, що кожна сторона сприймає рішення і дії іншої сторони як односторонній вииграш супротивника. Створюється ситуація неможливості вирішення конфлікту на тому основі, в рамках якої сторони намагаються знайти його рішення. Для подальшого перебігу подій тупикова ситуація може означати:

- поглиблення конфлікту, його ескалацію;
- високу ймовірність того, що конфлікт стане затяжним;
- тимчасовий перепочинок, відкладання на більш пізній термін прийняття кардинальних рішень;
- повну неможливість конструктивної взаємодії сторін, деконструкцію їхніх стосунків.

Вихід із тупикової ситуації припускає принциповий перегляд розуміння причин і спрямованості конфлікту, відмова від "образу ворога" як основи сприйняття протилежної сторони і бажання досягти одностороннього виграшу (перемоги). Такі зміни найчастіше відбуваються зі зміною керівників, лідерів сторін.

2.2.2. Другий варіант розвитку пов'язаний з назріваючим **переломом** у конфлікті, характерним для другої стадії конфліктної поведінки. Умовно його називають **стадією переоцінки** цінностей. Справа в тому, що до початку конфліктних дій у сторін були певний образ конфліктної ситуації та подання про опонента, його наміри, ресурсах і т.п. Однак перебіг конфлікту змушує сторони змінити уявлення про себе і один про одного. Пов'язано его може бути з тим, що конфліктуючі сторони (або одна з них) вичерпали свої ресурси у взаємному протиборстві. Стадія переоцінки цінностей є також і **стадією нового** вибору. Тут можливі три програми дій:

2.2.2.1. Сторони, можуть визнати незмінність колишньої лінії поведінки, тобто прагнути до перемоги над супротивником. При підтвердженні орієнтації на посилення впливу на супротивну сторону конфлікт виводиться на ще більш високий рівень напруженості. Наслідками такого вибору можуть бути:

досягнення перемоги над протилежною стороною на силовий основі і забезпечення таким чином умов реалізації своїх цілей, інтересів;

повне виснаження ресурсів сторін без досягнення цілей, до яких вони прагнули;

трансформування конфлікту в тупикову ситуацію з усіма витікаючими звідси наслідками.

2.2.2.2. Сторони можуть знизити рівень напруженості з метою: а) створення умов для переговорів щодо врегулювання конфлікту; б) перегрупування сил і відновлення ресурсів для подальшої боротьби.

2.2.2.3. Сторони можуть знайти шляхи виходу, подолання, вирішення конфлікту.

3. Етап вирішення конфлікту настає, якщо обрана третя програма дій. Вирішення конфлікту може бути *повним* (по суті) або *частковим*.

Під повним (по суті) вирішенням конфлікту розуміється такий спосіб вирішення конфлікту, коли:

сторонами врегульована проблема, яка призвела до конфлікту;

зняті психологічні негативні (ворожі) оцінки один одного;

конфронтація замінена співробітництвом, партнерством;

зроблені кроки у бік створення гарантій, що запобігають виникненню конфліктів у майбутньому;

одним з моментів повного вирішення конфлікту є укладення сторонами *угоди* (договору), *що має юридичне або морально-етичне значення*.

У разі **часткового вирішення конфлікту** не можна сказати, що всі аспекти врегулювання конфлікту знайшли своє рішення. Прикладами часткового вирішення конфлікту виступають припинення дій, що ведуть до ескалації напруженості, "перемир'я", відмова від інформаційних і психологічних війн між сторонами, досягнення тимчасової угоди, "заморожування ситуацій" і т.п. Частковий варіант не дозволяє конфлікт по суті, але цілком може розглядатися в якості першого кроку до його повного врегулювання.

Кожен конфлікт або завершується загибеллю однієї (обох) сторін - силовий варіант вирішення конфлікту; або призупиняється "до кращих часів"; чи припиняється з втратою його актуальності, як би сам собою; або представляє варіант "відходу" ("виходу") сторони (сторін) із зони конфлікту; або одержує те чи інше конструктивне вирішення.

Конфлікти, які вирішуються силовими методами, що ведуть до загибелі учасників, (наприклад, війни між державами, громадянська війна, тероризм, кримінальні злочини) у ряді випадків можуть призвести до їх повного вирішення. Про це можна говорити у випадках перемоги над агресором, терористами. Однак не слід забувати, що силове вирішення конфлікту часто буває ілюзорним. Поразка у війні нерідко тягне за собою виникнення реваншистських настроїв і прагнення до відновлення втрачених позицій. Якщо говорити про конфлікт між злочинцем і потерпілим, то він вичерпується в момент вбивства, але тут же виникає інше - юридичний: конфлікт злочинця з законом.

Призупинення конфлікту на деякий час не можна вважати його завершенням по суті; це варіант часткового вирішення конфлікту. Але в даному випадку конфлікт як відкрите протистояння все ж припиняється (призупиняється) і напруженість слабшає.

Один з можливих варіантів - *вирішення конфлікту в силу втрати його актуальності для учасників* (наприклад, застарілі конфлікти). Однак це не може бути загальним правилом. Сподіватися на те, що конфлікти завжди

знаходитимуть своє рішення без зусиль з боку учасників, не варто. Такий підхід до конфлікту вельми легковажний, оскільки проблеми можуть не тільки не отримати свого вирішення, але, навпаки, з часом придбати велику гостроту і напруженість.

Стратегію догляду (виходу) з конфлікту можна оцінювати по-різному. Якщо один або декілька учасників виходять із конфлікту *добровільно*, за власним бажанням і при цьому вважають, що не несуть істотних втрат, а швидше навіть виграють, то такий варіант можна назвати *дієвим, конструктивним способом* вирішення конфлікту. Якщо ж догляд з конфлікту стався через великі втрат якої-небудь сторони, внаслідок застосування сили або її загрози, то її іменують *вимушеним*; такий догляд - швидше визнання своєї поразки. Всі види догляду об'єднує те, що вони знаменують собою припинення конфлікту, але за вирішенням конфлікту таким способом стоять різні причини, тому наслідки догляду можуть значним чином відрізнятися.

Варіант конструктивного вирішення конфлікту, або стратегія досягнення угоди (згоди). Існують різні варіанти угод: а) на основі компромісу і консенсусу; б) в результаті нав'язування угоди конфліктуючим сторонам у відповідності з волею зовнішньої (третьої) сили; в) добровільні домовленості сторін, досягнуті за посередництва третьої сторони.

Очевидно, що основним ключем вирішення конфлікту є обопільна зацікавленість і активність суперників у досягненні угоди. У більшості випадків процес врегулювання конфлікту не можна трактувати як одностороннє нав'язування волі сильного слабшому, і це зрозуміло, тому що таке рішення проблеми довговічним не буває: рано чи пізно конфлікт може поновитися з новою силою.

Для погашення конфлікту сторони повинні прийти до єдиної думки у вирішенні спірних питань, обговорити умови свого подальшого мирного співіснування, співпраці. Чим точніше їм вдасться окреслити предмет суперечки, тим більше шансів на те, що конфлікт буде врегульовано остаточно.

Однією з важливих умов конструктивного вирішення спірних питань є активність і бажання сторін досягти обопільного угоди на основі компромісу або консенсусу.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

На при кінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно динаміки та врегулювання соціальних конфліктів.

Тема № 4. Особливості конфліктів у політичній сфері.

Практичне заняття конфлікти у політичній сфері.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення студентів про основні підходи до розуміння політичного конфлікту.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання).

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Поняття конфлікту як феномену влади.
2. Практичні підходи до вирішення політичного конфлікту.
3. Умови зародження і розгортання політичного конфлікту.

Література.**Основна:**

1. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. 5 вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 645 с.
2. Дробінка І. Г., Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки України. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 289 с.
2. Іщенко М. Політологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.
3. Кирилюк Ф. Політологія Нової доби: посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2013. 303 с.
4. Кузь О. Політологія: навч. посібник. Харків: Харківський національний економічний університет, 2014. 340с.
5. Обушний М. Політологія: довідник. Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Миколи Обушного; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Довіра, 2014. 599 с.
6. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.
7. Ващенко І. В., Кляп І. В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна:

1. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.
2. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.
3. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.
4. Сахань О. М., Новіков О. В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.
5. Станкевич І. П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.
6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2014. № 4. С. 6–14.

Інформаційні ресурси в Інтернеті.

1. Електронна бібліотека Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (www.nbuv.gov.ua)
2. Пошукова система Google Академія (Google Scholar) - <http://scholar.google.com>

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: ручка, практичні завдання.

Хід проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми практичного заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Огляд зазначених питань.

Політичний процес, зміст якого можна розглядати як різні форми взаємодії політичних суб'єктів, включає і конфліктні взаємини. Поняття конфлікт для цілого ряду зарубіжних і вітчизняних дослідників виступає явищем, властивим самому феномену влади. Влада асоціюється з протистоянням, опором, примушенням, санкціями і іншими «негативними проявами», тому більшість авторів включають конфлікт в число невід'ємних елементів владних відносин. Насамперед ця теза відноситься до влади політичної. Деякі автори стверджують навіть, що політика вже сама по собі виступає не чим іншим, як глобальним конфліктом.

Для західної науки з її багатими традиціями в області конфліктологічної парадигми взагалі характерна виняткова поліваріантність методологічних оцінок і підходів до визначення феномена політичного конфлікту. Теоретики конфліктів від Карла Маркса до Георга Зіммеля вважали, що конфлікт є іманентна характеристика соціального розвитку. В той же час і сьогодні продовжується дискусія щодо змісту вказаної категорії, не дивлячись на тих, що стали вже класичними визначення, які дані в роботах Л. Коузера, До. Боулдінга, Р. Дарендорфа і ін.

На думку Ральфа Дарендорфа, базові підстави теорії конфліктів полягають в наступному.

1. Будь-яке суспільство постійно міняється, суспільні зміни відбуваються завжди і скрізь.
2. Будь-яке суспільство завжди демонструє ознаки незгоди і конфлікту, суспільний конфлікт присутній завжди і у всьому.
3. Для будь-якого суспільства характерне насильство одного його частини по відношенню до іншої.

Разом з тим Дарендорф проводить серйозні відмінності між класовими політичними конфліктами XIX ст. і сучасними формами конфліктів:

Патріарх європейської політичної науки Моріс Дюверже в праці «Введення в політику» (1964) побудував свою теорію на поняттях конфлікту і інтеграції. Він послідовно розглядає біологічні, психологічні, демографічні, географічні,

суспільно-економічні і культурні чинники при аналізі різних форм політичного конфлікту. В результаті цього аналізу автор робить вивід: у будь-якому суспільстві співіснують конфлікти, інтеграція і еволюція, причому остання ніколи не усуне всі суспільні конфлікти. Саме з таких позицій Дюверже критикує марксизм, який представляє комунізм як своєрідне «золоте століття». Французький дослідник прагне до змістовного аналізу суперечностей, навіть коли міркує про природу горизонтальних і вертикальних політичних конфліктів, оскільки конфлікт між індивідуумами, групами і класами одного рівня істотно відрізняється від суперечностей між суб'єктами і об'єктами влади так само, як боротьба в рамках політичного режиму - від боротьби за режим. Аналогічна відмінність між відкритими конфліктами демократичних систем і прихованими конфліктами систем недемократичних. Політичні конфлікти, вважає М. Дюверже, зосереджені навколо проблеми влади, що характеризується з різних сторін, проте визначають в них є суспільно-економічні чинники.

Європейський дух цієї теорії значно відрізняється від американського, ілюструючи який, К. Дойч, наприклад, розділяє солідарні і конфліктні системи відповідно до того, що служить їх початком, що пов'язує, - взаємна користь або взаємне зіткнення інтересів. На думку Дойча, насправді існують лише змішані системи з тим або іншим домінуючим чинником, проте його теорія зосереджена на солідарних системах, конфліктні ж виступають як проблема, яку належить вирішити. Англосакська політологія через свою прагматичну спрямованість перетворилася на один з найвпливовіших наукових напрямів - в теорію регуляції конфліктів, володіння конфліктною ситуацією.

Теоретичні підходи Д. Аптера найнаочніше показують, що одним з головних сюжетів американської політичної науки якраз і є дослідження проблематики конфліктів.

Відповідно до концепції Аптера, існує три ступені і три форми суспільних конфліктів залежно від того, чи відбувається зіткнення переваг (кооперація), інтересів (конкуренція) або основних цінностей, і лише в останньому випадку можна говорити про справжній, відкритий конфлікт. Отже, головне питання полягає в тому, як трансформувати конфлікти цінностей в конфлікти інтересів, тобто в конкуренцію або прямо в кооперацію. Практична спрямованість такого підходу не в тому, щоб озброїти політиків теоретичним інструментом, а у формуванні установок суспільної свідомості, сумісних з регулюванням, перетворенням конфліктів. Як пише сам Аптер, американська політична система найчастіше критикується за те, що дві крупні політичні партії декларують одні і ті ж цінності, тому між ними дійсно неможливий дійсний конфлікт, найістотніші їх розбіжності набувають форми конкуренції, а в деяких питаннях переважає кооперація. Таким чином, в масштабах всього суспільства стає можливий консенсус. Теорія Аптера співзвучна тим концепціям демократії, які присвячені боротьбі конкуруючих еліт за владу, а також кооперації елітарних груп, що прийшли до влади, в різних сферах суспільного життя (мова йде про політичній, військовій, економічній і культурній елітах). В результаті врегулювання конфліктів стає прерогативою конкуруючої еліти, що чекає від мас не участі, а

підтримки. У країнах, що розвиваються, де політична система знаходиться у стадії становлення, конфлікти закономірні, вважає Аптер, бо теорія модернізації обумовлює швидкі і радикальні зміни, що направляються елітою, що стоїть на чолі модернізаційного процесу. Все це натрапляє на опір суспільства, загострює конфлікти, але надалі хід розвитку спрямовується в русло «системи примирення», близької принципу поліархії Р. Даля. Далечінь вважає, що підстава для врегулювання конфліктів - у взаємній гарантії терпимості до інтересів один одного з боку груп, що беруть участь в конфлікті цінностей. Як відомо, принцип поліархії в протилежність ідеальній демократії націлений на пошук реалістичних, найбільш істотних критеріїв реальної демократії, саме тому система врегулювання конфліктів займає центральне місце в проблематиці демократії.

Безперечно значущість відносно вивчення політичних конфліктів представляє соціально-політична концепція П. Бурдьє. Вона актуальна вже тому, що автор, виходячи з теоретичних посилок класиків конфліктологічної парадигми, пропонує свій підхід до трактування суті і динаміки соціальних колізій. Сьогодні цей підхід представляється більш релевантним суспільним процесам рубежу сторіч, ніж праці засновників конфліктології.

Формування соціальних класів, груп і їх агентів, конфліктних і конкурентних відносин між ними французький соціолог пов'язує з нерівним розподілом капіталу - економічного, культурного, соціального, престижного. Складна структура класів, соціальних груп і їх фракцій, а також сукупність капіталів і видів «власності» і складають соціальний простір. Економічні і культурні відмінності між групами виступають як об'єктивні розмежувачі цього простору. Соціальний простір включає конкретні поля діяльності, де і відбувається конфлікт в різних формах. Політичні, економічні, духовні і інші конфлікти і є зіткнення вказаних соціальних сил на відповідних полях за задоволення або захист своїх інтересів. При цьому конфліктні не тільки інтереси великих соціальних груп, не тільки дії політичних партій, що відображають ці інтереси, але і уявлення в голові самого індивіда щодо програм і кандидатів на владні статуси і ролі.

При всіх численних підходах до визначення соціально-політичних конфліктів більшість сучасних авторів - від К. Боулдінга до А. Ага і П. Бурдьє - солідарно щодо їх (конфліктів) основних рис.

Перш за все, слід відрізняти категорії суперечності і конфлікту. Суть категорії «суперечність» традиційно зв'язувалася з різноманіттям елементів єдиного цілого. Суперечність і є відношення особливого роду між цими елементами цілого, такого, що виникає при появі тієї, що невідповідає в структурі цілого. Оскільки ж абсолютно стійкої відповідності ні в одному реальному предметі немає, остільки суперечність носить універсальний характер; і хоча історія показує, що глибокі релігійні, ідеологічні і політичні відмінності, як правило, ведуть до конфліктів, останні не носять неминучого характеру. Конфлікт може бути представлений як момент загострення в розвитку суперечності. При цьому виниклий і дозволений конфлікт не обов'язково усуває

суперечність, що породила його. Якщо суперечність, виступаюча підставою політичного конфлікту, може не усвідомлюватися учасниками політичних відносин, то конфлікт завжди усвідомлений і припускає певні дії сторін один проти одного. Політичному конфлікту передують соціальна напруженість, формування упереджень, прихованої ворожості і підозри між суб'єктами майбутнього конфлікту, усвідомлення розбіжності їх інтересів, що встановлюється, прагнення до домінування або реваншу. Політичний конфлікт - це такий тип діалектичної взаємодії, неодмінною умовою якої є сукупність представлень суб'єктів про себе самих (своїх мотивах, цілях, цінностях і т. п.), опонентах (їх мотивах і цілях), соціальному середовищі, в якому відбувається конфлікт. Таким чином, суперечність, виступаючи підставою політичних відмінностей, може і не приводити до відкритого протистояння тоді як політичний конфлікт має відкриті форми протистояння і, як правило, усвідомлений учасниками. Мова йде про уявлення суб'єктів про самих собі і один про одного, а також про умови, в яких розвивається конфлікт.

Аналіз конфліктних взаємин вимагає відповіді на ряд питань: хто виступає учасниками (суб'єктами) конфліктів, який предмет політичного конфлікту, як розвиваються конфліктні протистояння, нарешті, в чому полягають найбільш ефективні технології і інструментарій дозволу і врегулювання конфліктів.

Політичний конфлікт не є абсолютно унікальним феноменом суспільного життя. На нього розповсюджуються загальні характеристики будь-яких соціальних конфліктів. Насамперед це відноситься до учасників конфліктних взаємодій. Суб'єктами (опонентами) в політичних конфліктах можуть виступати як окремі індивіди, так і самі різні соціальні групи, інтереси яких стикаються реально або імовірно, при цьому владні ресурси як могутній інструмент виступають об'єктом протиборства.

Предметом конфлікту, тобто тим, з приводу чого виникає конфлікт між сторонами, можуть виступати два види дефіциту: позиційний дефіцит (тобто дефіцит соціальних позицій - соціальних статусів, ролей) і дефіцит джерел (тобто дефіцит певних матеріальних або духовних ресурсів). Конфлікт виникає тільки в тому випадку, якщо сторони прагнуть до отримання вигоди за рахунок один одного. У конфлікті мова завжди йде про здатність контролювати і направляти дії іншої сторони. З політичної точки зору це означає боротьбу за політичне домінування. Умовою реалізації цієї мети є володіння реальним політичним капіталом (фінанси, право, репресивний апарат і тому подібне). звідси витікає, що в політиці йде боротьба не тільки за монополію застосування влади, її ресурсів, але і за монополію розробки і розповсюдження принципу легітимного розділення соціального миру і тим самим - за монополію мобілізації груп. Тому зводити суть політичного конфлікту лише до завоювання влади абсолютно неправомірно.

Одне з найбільш поширених визначень політичного конфлікту міститься в «Політичному словнику»:

«Політичний конфлікт - зіткнення суб'єктів політики в їх взаємному прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані перш за все з досягненням

влади або її перерозподілом, а також із зміною їх політичного статусу в суспільстві».

Джерелом і підставою політичного конфлікту, вважають автори словника, є соціально-економічні суперечності, об'єктивно властиві будь-якому суспільству, які в кризові і перехідні періоди від одного історичного етапу до іншого набувають конфліктної форми, визначуваної несумісністю корінних інтересів суб'єктів політики.

У вітчизняній науці довгий час домінувало уявлення про те, що призначення політики, державній владі полягає в пошуку «балансу інтересів», що повністю знімає конфлікт. Оскільки ж ідеологія «загальної мети» була базовою для радянського суспільства, то вважалося, що знайти такий баланс не представляє праці. Конфлікти сьогохвилинні і скороминущі. У владних же структурах вони взагалі не повинні мати місця - це служить основним гарантом стабільного розвитку суспільної системи. Насправді конфлікти, що розвернулися в постсоціалістичному суспільстві, є прояв і породження серйозних суперечностей, які не отримували свого дозволу в рамках існуючої системи, створювали своєрідний «мультиплікаційний» ефект, загострюючи ті, що були раніше латентні конфлікти і приводячи до виникнення нових.

У конфліктному протистоянні існують два основних шаруючи: верхній, визначуваний соціально-економічними і політичними параметрами, і нижній - цінності і традиції, що свідчать про наявність або відсутність «культури згоди» в суспільстві. Цей нижній шар понад усе співвідноситься з власне процедурними чинниками і багато в чому визначає орієнтацію на сумісні або односторонні рішення. При цьому суб'єктивні (перш за все соціокультурні і соціально-психологічні) передумови конфліктів вплетені в тканину об'єктивних (економіко-політичних) настільки тісно, що деколи їх автономне дослідження представляється справою вельми складною.

Слід враховувати, що найбільш загальні причини конфліктів в реальному житті отримують форму конфліктогенних чинників - своєрідній проекції головних джерел боротьби (багатства, влади, престижу, гідності) на конкретні умови. Мова йде перш за все про загальні соціально-політичні чинники (перша група чинників): політичний режим, особливості політичної системи і в цілому політичні відносини здійснюють серйозний вплив на рівень соціальної напруженості і конфліктності в суспільстві. Розпад примусової системи заборон і контролю в сукупності з більшою свободою висловлювань думок і доступу до інформації є тими чинниками, які неминуче ведуть до загострення соціальної ситуації і назрівання політичних конфліктів. Так, люди довгий час накопичують незадоволеність неможливістю що-небудь змінити в своєму положенні (авторитарна система управління залишала мінімум для таких можливостей), раптом відчули, що можуть реально впливати на хід політичних і соціальних процесів. В той же час низький рівень політичної культури і недостатній досвід боротьби породили ілюзію про зміну керівництва як головну умову реформ - з'явиться новий начальник і все зміниться.

Друга група - *соціально-економічні конфліктогенні чинники*, здатні породити серйозні політичні протистояння. Так, чинник економічної нерівності, традиційно розглядався як одна з головних підстав соціальних хвилювань і політичних потрясінь. Фундаментальне обґрунтування цей чинник отримав в класовій теорії До Маркса, що визнається більшістю сучасних дослідників цілком адекватною історичному контексту 19 століть. Нерівність в розподілі засобів виробництва і соціальних благ, витікаюча звідси нерівність життєвих шансів можуть і сьогодні розглядатися як найважливіша, часто неявна причина конфліктів.

Окрім суспільної нерівності, економічні чинники включають економіко-географічні характеристики виробництва, престижність, того або іншого виду діяльності, її складність, важкі умови і складові, обумовлені специфічними умовами тієї або іншої галузі. Прикладом того, як часом переплітаються ці чинники, став страйковий рух шахтарів в Росії в середині 90-х років.

Особливу групу конфліктогенних чинників представляють *етнокультурні стимулятори* політичних конфліктів. Мова йде перш за все про наявність негативних стереотипів відносно представників інших етносів і приписування ним недоброзичливих установок відносно себе. Ці стереотипи, а на їх основі і конфлікти, породжуються розподілом і визнанням.

Серед ще однієї групи конфліктогенних чинників - *соціально психологічних* - особливої значущості набувають психолого-демографічні. Психологія віку, статі відбивається на емоційних і інших аспектах поведінки людей.

Важливою умовою зародження і розгортання політичного конфлікту виступають *ресурси*: гроші, час, знання, інформація, зв'язки, суспільне положення, наявність сили (військовою, моральною і ін.).

Таким чином, конфлікти породжуються безліччю різних груп чинників, жодна з яких не може займати пріоритетне положення. Навпаки, ці чинники, що визначають соціальну основу і предмет протистоянь, виявляються тільки у поєднанні з соціально-психологічними чинниками. На думку ряду дослідників, найближчими роками в Європі основними будуть дві групи чинників - економічні і культурні, такі, що визначають як предмет майбутніх конфліктів, так і ідентифікацію їх учасників.

Щоб точніше з'ясувати природу конфлікту і його відмінність від суміжних явищ, необхідно визначити межі конфлікту, тобто його зовнішні межі у просторі та часі. Ці проблеми, не такі вже важливі у разі сімейної сварки, переростають в крупні політичні і правові питання, варто лише перейти до міждержавних або міжнаціональних відносин, що стосуються, наприклад, території.

Можна виділити три аспекти визначення меж конфлікту: просторовий, внутрісистемний і часовий.

Просторові межі політичного конфлікту визначаються територією, на якій відбувається конфлікт. Ясно, що ця територія може бути самою різною за величиною - від мінімального простору (наприклад, міській площі) до всієї земної кулі. Чітке визначення просторових меж конфлікту особливе важливо в міжнародних і міжетнічних відносинах, що тісно пов'язане з проблемою

учасників конфлікту. У нашій недавній історії таке завдання неодноразово виникало і виникає до цих пір при врегулюванні міжнаціональних конфліктів в Придністров'ї, Таджикистані, Північному Кавказі і інших місцях, де слід було чітко визначати територіальні межі зони конфлікту для здійснення превентивних заходів.

Внутрісистемний аспект розвитку конфлікту і визначення його меж пов'язаний з тим, що будь-який конфлікт відбувається в певній системі, будь то група товаришів по службі, держава, міжнародне співтовариство і так далі. Внутрісистемні відносини складні і багатообразні. Конфлікт між сторонами, що входять в одну систему, може бути глибоким або приватним, обмеженим. Визначення внутрісистемних меж конфлікту вимагає чіткого виділення конфліктуючих сторін зі всього круга його учасників. Адже окрім сторін, що безпосередньо борються, учасниками конфлікту можуть бути і такі фігури, як підбурювачі, посібники, організатори конфлікту (самі в них прямо не замішані), а також третейські судді, радники, прихильники і супротивники тих або інших осіб, що конфліктують між собою. Всі ці особи (або організації) - елементи системи. Внутрісистемні межі конфлікту важливо знати для дії на процеси, що відбуваються, зокрема для запобігання руйнуванню системи в цілому.

Часові межі - це хронологічна тривалість конфлікту, його початок і кінець. Від того, чи вважати конфлікт таким, що почався, продовжується або вже закінчився, залежить, зокрема, ступінь ефективності вживаних технологій вирішення конфлікту. Аналіз динаміки важливий і для того, щоб вірно оцінити роль сил, що беруть участь в конфлікті.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Викладач разом із студентами приймає участь у обговорюванні отриманих результатів, отримує зворотній зв'язок від студентів, сподобалося їм чи ні, їх думки, емоції і відчуття.

Тема № 5. Причини виникнення та динаміка і структура політичного конфлікту.

Практичне заняття: виникнення, динаміка й структура політичного конфлікту.

Навчальна мета заняття: закріпити уявлення студентів про предмет та суб'єкт політичного конфлікту, та загальні причини виникнення політичних конфліктів. Розглянути взаємозв'язок релігії та політики.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 2 - год. (заочна форма навчання).

Місце проведення: аудиторія факультету №6.

Навчальні питання:

1. Відношення політичного конфлікту до феномену влади.
2. Практичні підходи до вирішення політичного конфлікту.
3. Умови зародження і розгортання політичного конфлікту.

Література:

Основна:

1. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. 5 вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 645 с.
2. Дробінка І. Г., Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки України. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 289 с.
3. Іщенко М. Політологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.
4. Кирилюк Ф. Політологія Нової доби: посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2013. 303 с.
5. Кузь О. Політологія: навч. посібник. Харків: Харківський національний економічний університет, 2014. 340с.
6. Обушний М. Політологія: довідник. Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Миколи Обушного; КНУ ім. Т. Г.Шевченка. Київ: Довіра, 2014. 599 с.
7. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.
8. Ващенко І. В., Кляп І.В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна:

1. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.
2. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.
3. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.
4. Сахань О. М., Новіков О.В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.
5. Станкевич І. П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.
6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2014. № 4. С. 6–14.

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: ручка, практичні завдання.

Хід проведення заняття:

І. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми практичного заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Межа між конфліктом, розбіжностями і ситуаціями, в яких висловлюються взаємні претензії, що зовсім не завжди переростають в конфлікт, дуже тонка і часом не лежить на поверхні. Фіксація конфліктних ситуацій - завдання надзвичайно складне. Підставою для її вирішення виступає виділення етапів розгортання політичного конфлікту.

Відомо, що будь-яке соціальне явище проходить в своєму розвитку чотири основні стадії: зародження, або виникнення; формування; розквіту і перетворення (згасання). Ця загальна схема накладається і на динаміку політичного конфлікту. При цьому і в теорії, і на практиці при аналізі конфліктів часто допускається загальна помилка: за конфлікт береться його завершуюча стадія, «вибух», після якого настає або стабілізація, або розпад системи, об'єднуючої конфліктуючі сторони. На жаль, упускається головне - необхідність розпізнати початок конфлікту, його приховану стадію.

Ця перша, латентна стадія, що характеризується соціальною напруженістю, відімається поява відчуття незадоволеності існуючим станом речей, симптоми неспокою. Симптоми латентної стадії включають, як правило, емоційні реакції негативного плану, зокрема ворожість і агресію, а також утопічні надії, що виявляються в різного роду фантазіях, ностальгії по минулому і так далі. Ця стадія охоплює як окремі суспільні шари і групи, так і владні структури. Представники владних еліт випробовують сумніви і невпевненість щодо правильності вибраного курсу. В рамках же громадської думки гострота політичних проблем, не дивлячись на їх невизначеність, виявляється в теоретичних дискусіях, полеміці на сторінках преси і так далі.

В цілому на рівні суспільства виділяються три ознаки напруженості:

_у широких кругах населення розповсюджуються незадоволеність положенням справ в різних сферах і незадоволеність існуючим порядком;

_втрачається довіра до властей, зникає відчуття безпеки; широкого ходіння набувають песимістичні оцінки майбутнього, чутки. Таким чином, в суспільстві складається атмосфера масового психічного неспокою, емоційного збудження;

_масові дії: ажіотажний попит і скупка товарів, міграція в інші регіони, за межу; стихійні і організовані мітинги, демонстрації, страйки.

Таким чином, на першій стадії динаміки конфлікту виникає **конфліктна ситуація** - латентна, прихована частина конфлікту, яка характеризується соціальною напруженістю. Під латентною частиною розуміється потенційний конфлікт, який може спалахнути, коли сформулюються відповідні умови.

Наступна стадія політичного протиборства припускає його інституціоналізацію: предмет конфлікту починає усвідомлюватися учасниками. Увага суб'єктів зосереджується на одній-двох хворобливих проблемах: незадоволеність державною політикою, діяльністю уряду, незадоволеність існуючим статусом і ін. На цій стадії відбувається поступова консолідація

опонентів, їх мобілізація, а думки стають реальною силою. Суб'єкти починають усвідомлювати свої власні інтереси і прагнення супротивника.

Необхідно відзначити, що в реальному житті дві перші стадії важко помітні. В той же час можна діагностувати наявність соціальної напруженості за допомогою спеціальних досліджень і уважного відстежування обстановки в соціумі.

Стадія формування конфлікту завершується інцидентом.

Інцидент - центральна і вирішальна ланка конфлікту. Вона уособлює настання відкритої боротьби за володіння об'єктом (цінністю, благом). Інцидент припускає принаймні три співпадаючі умови.

1. Перший учасник свідомо і активно діє в збиток другому учасникові (тобто своєму супротивникові). При цьому під діями розуміються як фізичні рухи, так і передача інформації (усне слово, телебачення, друк і ін.).

2. Другий учасник (супротивник) усвідомлює, що вказані дії направлені проти його інтересів.

3. У зв'язку з цим він і сам робить активні дії, направлені проти першого учасника.

Всі інциденти можна розділити на дві групи.

- Дії суперників, що носять відкритий характер. Це словесні дебати, перепалка, економічні санкції, політична боротьба і ін.

- Приховані дії опонентів, особливості яких полягають в спробі втаїти свої наміри від супротивника, заплутати, обдурити протилежну сторону.

Третя стадія динаміки конфлікту - це фаза відкритого протиборства. Його суб'єкти - рухи, об'єднання, політичні партії стають справжньою рушійною силою, помітніше відчувається роль політичних лідерів, що роблять направляючий вплив на політичні процеси. У свою чергу, організована опозиція, починаючи відкриті дії, спонукає владну еліту вступати в різного роду контакти і проводити у відповідь операції.

Якщо ж влада не діє, тобто не намагаються вирішити колізію (у правових рамках або ж за допомогою застосування сили), конфлікт з соціального, економічного або правового перетворюється на власне політичний. Різко розширюється його предмет: конфлікт починає функціонувати за принципом «воронки», тобто втягує в свою орбіту і робить спірними все нові проблеми. Розширюється склад учасників конфлікту. Стає вельми вірогідним революційний вибух, а на перший план все виразніше висуваються силові, озброєні засоби придушення конфлікту. З сфери політичного протиборства він переходить в розряд військового конфлікту, коли озброєне насильство використовується як головний засіб вирішення протиріч.

Стадія завершення конфлікту, підкоряючись викладеному розвитку подій, проте зовсім не завжди набуває характеру озброєної боротьби. Політичний конфлікт може вирішитися відставкою уряду або розпуском парламенту, відміною непопулярного рішення, наданням необхідного статусу тій або іншій соціальній або етнічній групі і так далі. Озброєні форми властиві лише найбільш

глибоким і масштабним політичним конфліктам типу революції, повстання, громадянської війни і так далі

Коротко характеризуючи дві останні стадії розвитку конфлікту (розквіту і згасання), слід мати на увазі, що стадія розквіту є дії з реалізації тієї стратегії, яка вибрана опонентами (її порою називають стадією протиборства). Стадія згасання конфлікту часто має на меті ліквідацію супротивника (вона може закінчитися і виснаженням сил суперників). Правда, у разі партнерської орієнтації учасників конфлікту зміст названих стадій міняється: на третій здійснюється пошук варіантів вирішення проблеми, на четвертій підписується відповідна угода.

На сучасному світі існує безліч релігій і релігійних вірувань. Вік таких світових релігій, як буддизм і християнство, обчислюється декількома тисячоліттями. Впродовж всієї історії людства релігія залишалася найважливішим життю суспільства, що становило. Пошуки духовних орієнтирів, точок опори на швидко змінному світі приводять до того, що в даний час роль релігійного чинника зростає. Зв'язано це багато в чому з тим, що релігія - найважливіший соціальний інститут, який включає систему соціальних норм, цінностей, ролей, звичаїв, вірувань, ритуалів, стандартів поведінки.

Існує безліч визначень поняття *релігія*. У соціологічній науці можна виділити два основні підходи до визначення цього поняття: змістовний і функціональний. У змістовному підході увага приділяється суті релігії. Відомий французький соціолог Е. Дюркгейм відзначав, що релігія пов'язана з «священними речами», вона є колективною діяльністю, в яку залучена соціальна група. Таким чином, релігію слід розглядати перш за все як соціальний феномен, сприяючий зміцненню суспільства. Функціональний підхід пов'язаний з вивченням характерних рис релігійної поведінки. Згідно функціональної теорії, будь-які переконання і вірування, в яких вирішуються фундаментальні питання людського життя, можуть бути названі релігією. Основоположником цього підходу вважається М. Вебер, в його дослідженнях об'єктом вивчення служить особа, яка через свої цінності впливає на релігію.

На підставі цих двох підходів формулюється загальне соціологічне визначення релігії. Релігія - це феномен, який об'єднує культурну, соціальну і особову системи в єдину організовану структуру, що впливає на процеси зміни і розвитку суспільства. Релігія - органічна частина суспільного життя, і на різних етапах розвитку людського соціуму характер зв'язків між релігією і суспільством варіюється. Релігія входить також в поняття культури: з одного боку, тип релігійного життя пов'язаний з культурою певного регіону, з іншої - культура багато в чому складається і функціонує на основі релігії.

Релігія як соціальний інститут має свою структуру. Релігійне учення, яке зазвичай зафіксоване в Священному Писанні і коментарях до нього, є важливою частиною релігії. У християнстві таким Священним Писанням є Біблія, в ісламі - Коран. В центрі релігійної структури знаходиться культ - система ритуалів, що виконується священнослужителями і віруючими з метою взаємодії з надприродними силами. До таких ритуалів відносяться храмові служби, молитви, ходи, релігійні проповіді. Важливе місце в структурі релігії займає

церкву - релігійна організація, об'єднуюча віруючі. На різних етапах розвитку людського суспільства церква виконувала різні функції, проте роль її завжди була дуже висока.

Як і будь-який інший соціальний інститут, релігія виконує в суспільстві ряд певних функцій. Можна виділити наступні функції релігії.

1. *Світоглядна.* Релігія задає якісь абсолют, за допомогою якого осмислюється світ і дається оцінка суспільству, людині, додається сенс буттю.

2. *Компенсаторна.* Релігія і релігійна віра заповнюють обмеженість, безсилля людей, допомагають йти від відчуття власної безпорадності, знімають психологічну напругу.

3. *Комунікативна.* Можна виділити два рівні комунікації: спілкування віруючих один з одним за допомогою релігійних організацій і релігійної діяльності і спілкування віруючого з Богом через молитву і так далі.

4. *Регулятивна.* Через цінності, норми, традиції, стереотипи, звичаї, думки здійснюється управління діяльністю індивідів і груп.

5. *Інтегруюча.* Релігія підтримує того або іншого суспільного чинника. Одако в поліконфесійних суспільствах релігія може грати дезінтегруючу роль.

6. *Культуротрансляюча.* Релігія не тільки сприяла розвитку певних шарів культури - писемності, книгодрукування, мистецтва, - але і здійснювала передачу накопиченої спадщини з покоління в покоління.

7. *Легіміруюча.* Релігія може сприяти узаконенню деяких громадських порядків, інститутів, відносин, норм.

Релігія впливає на державу і політику, міжнаціональні відносини і економіку, суспільство і сім'ю через індивідів, групи і організації. Проте ступінь впливу релігії змінюється відповідно до процесів *сакралізації* і *секуляризації*. Процес сакралізації (від латів. *sacer* - священне) означає підвищення ролі церкви в суспільному житті, розширення поля дії і впливу релігії в суспільстві, тоді як процесом секуляризації є звільнення суспільних інститутів від церковного впливу.

Питання про співвідношення релігії і політики в суспільстві - не простий. Що є політика? Єдиного визначення цього поняття не існує. Старогрецький філософ Платон вважав, що політика - це мистецтво жити разом; соціолог М. Вебер визначав політику як прагнення до участі у владі; відомий німецький державний діяч і дипломат Бісмарк - як мистецтво можливе. З одного боку, політика упорядковує суспільне життя, регулює відносини в соціально диференційованому суспільстві. З іншого боку, стрижень політики складає влада, а прагнення різних соціальних груп і окремих індивідів до участі в здійсненні влади приводить до того, що сфера політики - це сфера політичної боротьби, конфліктів і конкуренції.

Як вже було вказано, релігія також грає регулятивну функцію в суспільстві, прагнучи забезпечити рівноправне і мирне співіснування людей, що розрізняються по соціально-статусних і майнових позиціях. Первісні люди, що сповідали культ неба і землі, що поклонялися тотемам прародителів роду, визнавали владу надприродних сил. У багатьох релігіях, наприклад в

християнстві, можна прослідкувати зв'язок ідеї політичної влади з владою церковною, вона утілюється в ідеї божественного наряду справ людських. Впродовж століть для традиційних мусульманських держав було характерне повне зрощення державної і церковної влади. Глава держави (халіф, падишах) вважався приймачем пророка Муххамеда, вище духовництво грало роль політичних радників, а кримінальне і цивільне право було засноване на релігійних законах - шаріаті. Таким чином, всі сфери життя суспільства - сім'я, культура, правові відносини, політика - піддавалися втручанню з боку ісламу. Чим значнішу роль грав в житті країни релігійний чинник, тим більш сильний вплив цього чинника на відносини держави і церкви.

Можна виділити три основні історичні типи відносин церкви і держави.

1. Верховенство державної влади над церковною.
2. Підпорядкування держави церковним установам. У традиційних ісламських державах мусульманське духовництво виконувало світські функції, повністю контролюючи політичну сферу.
3. Взаємне невтручання держави і церкви. Така ситуація характерна для більшості країн сучасної Західної Європи.

У сучасному західному суспільстві держава і церква співіснують паралельно один від одного. Релігія сприяє обґрунтуванню підтримці суспільних цінностей, у тому числі і політичних, що впливає на відношення суспільства до закону і влади. Церковні інститути можуть представляти інтереси окремих соціальних груп, сприяти посиленню їх впливу. Релігійні організації беруть участь в політичному процесі через активну ідеологічну діяльність. Такий взаємозв'язок релігії і політики обумовлений тим, що для більшості людей релігійна віра є частиною національної культури і невіддільна від способу життя і основ соціально-політичного пристрою суспільства.

У сучасному світі мова може йти про три основні форми взаємодії релігії і політики.

По-перше, про використання релігії в політичних цілях. Наприклад, 1991 р. Іракський лідер Саддам Хусейн мотивував напад на Кувейт тим, що королівська сім'я Кувейту поводить не відповідно до норм ісламу.

По-друге, про вплив релігії на політику в рамках встановлених законом або загальноприйнятих процедур. У Західній Європі церква прагне впливати на законодавство через загальноприйняті демократичні канали. У таких державах, як Іспанія, Португалія, Італія церква полемізує з державою по питаннях сім'ї і освіти.

По-третьє, про сакралізацію політичних інститутів. Як приклад можна привести Японію, де національна релігія - синтоїзм - є духовною основою японських політичних інститутів.

На сучасному світі релігія все ще продовжує виконувати функції, схожі з функціями ідеології, що приводить до її політизування. Проте це не завжди означає, що суспільство стає більш релігійним. Дуже часто, особливо в країнах третього світу, незадоволеність соціально-економічними або політичними реаліями виражається у формі релігійних хвилювань, направлених на досягнення

якоїсь вищої справедливості. У цих випадках релігія може виступати альтернативою таким ідеологіям сучасності, як консерватизм, лібералізм або соціалізм. Як вже було сказано вище, релігійна віра є органічною частиною національної культури.

Процеси глобалізації, які часто сприяють вестернізації традиційних суспільств, можуть приводити до посилення тенденцій націоналізму, сприяючих збереженню самобутньої культури; релігія в таких випадках стає важливою частиною націоналістичних програм.

Ці особливості суспільного розвитку приводять до того, що релігійний чинник все частіше грає важливу роль як у внутрішніх, так і в міжнародних конфліктах. Що лежить в основі таких явищ, як середньовічні Хрестові походи або терористичні акти сучасних ісламських фундаменталістів? На перший погляд, в основі цих агресивних дій лежить релігійна віра. Чи означає це, що в релігії спочатку містяться норми і розпорядження, що закликають до насильства і експансії? Світові релігії, тобто буддизм, християнство і іслам в їх класичному варіанті, засновані на терпимості і людинолюбстві, вони не закликають безпосередньо до боротьби з інакодумцями. Проте релігія і церква володіють особливими можливостями дії на світогляд і поведінку віруючих. Тлумачення божественних заповітів - монополія священнослужителів, і така монополія часто приводить до того, що найбільша увага приділяється одним догматам в збиток іншим.

Німецький філософ К. Шмітт в своєму визначенні політики указував, що політичні дії і мотиви можна звести до розрізнення друга і ворога. Політичний ворог не завжди морально злий, але завжди є чужий, інший. Використовуючи релігійну віру і релігійні символи, можна додати сакральність будь-якому політичному конфлікту, що, у свою чергу, приводить до сакралізації ворога, робить його втіленням уселенського зла. Таким чином, саме релігійний чинник стає одним з найбільш зручних при використанні в політичних цілях для виправдання насильства і агресії.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Викладач разом із студентами приймає участь у обговорюванні питань, що розглядалися на практичному занятті, отримує зворотній зв'язок від студентів, сподобалося їм чи ні, їх думки, емоції і відчуття.

Тема № 6. Врегулювання політичних конфліктів

Практичне заняття Врегулювання політичних конфліктів.

Навчальна мета заняття: сформувати навички діагностики конфліктної ситуації та навички аналізу сучасних політичних конфліктів.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 2 - год. (заочна форма навчання).

Місце проведення: аудиторія факультету №6.

Навчальні питання:

1. Основні технології і засоби вирішення політичних конфліктів.
2. Основні види угод мирного врегулювання політичних конфліктів.

3. Практичні підходи до вирішення політичного конфлікту.

Література:

Основна:

1. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. 5 вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 645 с.
2. Дробінка І. Г., Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки України. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 289 с.
3. Іщенко М. Політологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.
4. Кирилюк Ф. Політологія Нової доби: посібник для студ. вищ. навч. закл. Федір Кирилюк, Академія, 2013. 303 с.
5. Кузь О. Політологія: навч. посібник. Харків: Харківський національний економічний університет, 2014. 340с.
6. Обушний М. Політологія: довідник. Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Миколи Обушного; КНУ ім. Т. Г.Шевченка. Київ: Довіра, 2014. 599 с.
7. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.
8. Ващенко І. В., Кляп І.В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна:

1. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.
2. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.
3. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.
4. Сахань О. М., Новіков О.В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.
5. Станкевич І.П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.
6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2014. № 4. С. 6–14.

7. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь. Київ: ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАП України, 2014. 188 с.

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: ручка, практичні завдання.

Хід проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми практичного заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Політичні конфлікти являють собою невід'ємну частину історії держав і суспільств, руйнуючи політичні інститути та суспільні взаємозв'язки, з одного боку, але забезпечуючи перехід на новий рівень політичного розвитку - з іншого. У зв'язку з цим можна виділити два підходи до розуміння політичного конфлікту і його ролі в житті суспільства.

1. Конфлікт являє собою боротьбу з метою усунення супротивника або нанесення йому шкоди, психічне напруження і ворожість, "гру з нульовою сумою", коли реалізація інтересів однієї сторони веде до ущемлення інтересів іншої.

2. Конфлікт вважається невід'ємною частиною життя суспільства, фактором суспільного розвитку і прогресу. Він розглядається тут не як дисфункція або соціальна аномалія, а як норма у відносинах між людьми, яка дозволяє розрядити соціальну напруженість і приводить в значній мірі до змін і згуртуванню в суспільстві.

Г. І. Козирєв виділяє дві групи політичних конфліктів з точки зору їх функцій і наслідків (табл. 1).

Таблиця 1

Види політичних конфліктів з точки зору їх функцій і наслідків

Політичні конфлікти, що мають позитивні функції і наслідки	Політичні конфлікти, що мають негативні функції і наслідки
Функціональний конфлікт	Дисфункціональний конфлікт
Конструктивний конфлікт	Деструктивний конфлікт
Суб'єктивно-позитивний конфлікт	Суб'єктивно-негативний конфлікт
Ціннісно-позитивний конфлікт	Ціннісно-негативний конфлікт
Емоційно-позитивний конфлікт	Емоційно-негативний конфлікт

Функціональний конфлікт сприяє суспільному розвитку і вдосконаленню відносин у державі, мобілізує суспільство на вирішення конкретних проблем; створює і підтримує баланс сил, набуває союзників, виявляє супротивників і ворогів, забезпечує створення нових соціальних норм та інститутів і оновлює вже існуючі, а також сприяє адаптації та соціалізації індивідів і груп. Дисфункціональний конфлікт може призвести до нестабільності та безладу в суспільстві, поверненню до застарілих непродуктивним способом політичної організації, неможливості вирішувати суперечності мирними засобами.

Конструктивний конфлікт дозволяє своєчасно виявляти і вирішувати виниклі суперечності і тим самим знімає соціальну напругу і запобігає більш серйозні соціально-політичні потрясіння. Деструктивний конфлікт переводить в латентний стан наявні протиріччя, які з часом будуть лише посилюватися, і сприяє згортанню взаємодії між конфліктуючими сторонами.

Суб'єктивно-позитивний конфлікт характеризується досягненням своїх цілей однієї зі сторін. Наслідком суб'єктивно-негативного конфлікту є великі матеріальні і моральні втрати; втрата часу і коштів на ведення конфлікту і усунення його наслідків.

Ціннісно-позитивний конфлікт сприяє досягненню згоди з ключових питань політичної практики, виявляє позиції, інтереси і цілі учасників, зміцнює єдність групи, нації, суспільства, багаторазово збільшує інтенсивність зв'язків і відносин. Ціннісно-негативний конфлікт висуває нездоланні протиріччя на рівні свідомості громадян.

Емоційно-позитивний конфлікт знімає психічне напруження сторін конфлікту. При емоційно-негативному конфлікті боротьба ведеться насильницькими методами, виникає загроза життю і здоров'ю людей, що сприяє поглибленню неприязні на емоційному рівні.

Політичний конфлікт, будучи різновидом соціального конфлікту, маючи схожу структуру, розвиваючись за його закономірностям, разом з тим містить ряд особливостей. Вивченням специфіки політичного конфлікту займаються такі дослідники, як Е. М. Бабосов, С. А. Ланцов, В. П. Пугачов, А. В. Дмитрієв та ін.

Особливості політичного конфлікту.

1. Обумовленість владою. В якості об'єкта політичного конфлікту, як правило, виступає влада, владні повноваження і ресурси, способи реалізації влади.

2. Загальна значимість. Політичний конфлікт має специфіку зачіпати інтереси великих соціальних спільнот, а також впливати практично на всі неполітичні сфери життєдіяльності суспільства, викликаючи кризові прояви і там.

3. Публічність. Політичні конфлікти, що відбуваються всередині держави і на міжнародному рівні, широко висвітлюються в ЗМІ і тим самим привертають увагу як національного, так і міжнародного співтовариства.

4. Апелювання до громадськості. Урядові і опозиційні сили прагнуть залучити на свій бік, заручитися підтримкою значної частини населення і тим самим демонструвати легітимність своїх дій.

5. Звернення від імені народу. Сторони політичного конфлікту (політичні інститути, організації, еліти і лідери) виступають від імені певної соціальної групи або всього суспільства.

6. Ціннісний характер. Політичний конфлікт ґрунтується на певних ідейних засадах. В якості таких можуть виступати ідеологічні (СРСР - США), релігійні (християнство - іслам), культурні (цивілізації) і т.п. основи.

7. Інституційна організованість суб'єктів конфлікту. Для участі в процесі прийняття важливих політичних рішень суб'єкт політичного конфлікту повинен бути організаційно оформленим (наприклад, парламент, політична партія, громадська організація і їх представники).

8. "Символічна" ідентифікація. Важливе значення для політичної ідентифікації, організації та мобілізації мас в політичному конфлікті мають ідеологічні символи, такі як прапор, герб, гімн, колір.

9. Одностороння "законність" насильства. Особливістю політичного конфлікту є також те, що застосування насильства вважається законним тільки з боку правлячого режиму. В інших випадках воно переслідується за законом.

10. Можливість трагічних наслідків. Світова історія знає багато воєн (цивільних і світових), революцій, військових переворотів, що призводять до загибелі багатьох людей, значних руйнувань і матеріальним витратам.

Дані риси виділяють політичні конфлікти серед соціальних і обумовлюють у ряді випадків їх критичну значимість для широких кіл суспільства у зв'язку з їх можливістю надавати дестабілізуючий, руйнівний вплив на всі сфери суспільного життя або, навпаки, ініціювати нові, інноваційні форми суспільних відносин і державної політики.

Можна виділити різні види політичних конфліктів, що обумовлює існування значної кількості типологій і класифікацій, що відображають різні аспекти і параметри конфліктів у сфері політики (табл. 2). Найбільш цікавими, на нашу думку, є наступні.

Відповідно до класифікації на підставі суб'єктивного сприйняття сторонами один одного і взаємних конфліктних установок, запропонованої А. Раппопортом, існують такі різновиди конфліктів, як суперечка, протиборство і війна. При цьому конфлікт може мати динаміку і розвиватися від стадії спору до протиборства або війни.

Таблиця 2

Класифікація політичних конфліктів на підставі суб'єктивного сприйняття сторонами один одного і взаємних конфліктних установок

Тип конфлікту (стадія розвитку)	Суперечка	Протиборство	Війна
Взаємне сприйняття сторонами один одного	Опонент	Противник	Ворог

Конфліктна сторін	установка	Діалог, компроміс	Суперництво, домінування	Знищення
----------------------	-----------	----------------------	-----------------------------	----------

Ж. Т. Тощенко виділяє кілька відмінностей між ворогом і опонентом:

1) у взаємодії з опонентом намагаються зрозуміти його позиції, побачити не тільки їх слабкі, але й сильні сторони; врахувати його пропозиції і використовувати в тому чи іншому вигляді. Ворога ж прагнуть перемогти за всяку ціну;

2) опонента, як правило, поважають за наявне у нього інша думка; по відношенню до ворога не тільки виключається

шанобливе ставлення, але і його право на власну думку;

3) з опонентом зазвичай ведуть дискусії для виявлення взаємних позицій, знаходження істини; по відношенню до ворога застосовують "насильницькі" дії;

4) у взаємодії з опонентом використовується діалог; у взаємодії з ворогом - мову ультиматумів.

Противник займає проміжне положення і являє собою індивіда, соціальну групу, держава, що відносяться вороже або негативно до кого-небудь, прагнучі перемогти кого-небудь.

Внутрішньополітичні конфлікти характеризуються боротьбою політичних сил в рамках однієї країни.

Зовнішньополітичні (міждержавні) конфлікти - конфлікти, що виникають між країнами і державами з приводу розбіжності інтересів у політичних, економічних, соціальних та інших аспектах взаємодії сторін.

Відповідно до класифікації залежно від основних цілей учасників внутрішньополітичного конфлікту можна виділити: горизонтальні (позиційні) і вертикальні (опозиційні) конфлікти.

При горизонтальних політичних конфліктах боротьба за владу ведеться між однорівневими політичними акторами в рамках існуючого режиму. Наприклад, між урядом і парламентом, різними політичними угрупованнями у правлячій еліті, політичними партіями і т.д. Метою горизонтальних конфліктів є вдосконалення існуючої системи влади (зміна неугодних лідерів або правлячої еліти, часткова коригування політичного курсу, збільшення або зменшення владних повноважень тих чи інших суб'єктів політики і т.п.).

У свою чергу, вертикальні (опозиційні) політичні конфлікти можна розділити на два підвиди: статусно-рольові та режимні.

Статусно-рольові конфлікти використовуються в боротьбі за підвищення індивідуального і групового статусу в політичній структурі суспільства (за місце в ієрархії політичної влади, за владні повноваження, за право розпоряджатися ресурсами й ін.). Прикладами таких конфліктів є конфлікти між центром і регіонами в сучасній Росії, правлячої та опозиційної елітами, що відбуваються в рамках існуючої політичної системи, та ін.

Режимні політичні конфлікти мають на меті повалення існуючого політичного ладу або радикальна зміна політичного курсу.

Специфіка міждержавних конфліктів полягає в наступному: суб'єктами конфліктів виступають держави і коаліції країн; в основі конфлікту лежить зіткнення національно-державних інтересів конфліктуючих сторін; одночасно локально і глобально впливають на міжнародні відносини; несуть небезпеку масової загибелі людей в країнах-учасниках і в усьому світі.

Залежно від інтересів, що відстоюються в конфлікті, можна дати таку типологію зовнішньополітичних конфліктів:

- 1) конфлікт ідеологій (між державами з різними політичними системами);
- 2) релігійний конфлікт (між державами та підтримуваними ззовні релігійними організаціями екстремістського толку);
- 3) конфлікт домінування (між державами з метою політичного панування у світі або окремому регіоні);
- 4) територіальний конфлікт (за панування над певною територією, де сторони відстоюють переважно свої економічні інтереси).

У свою чергу, "політична криза" (грец. *Krisis* - рішення, поворотний пункт, результат) являє собою пік розвитку політичного конфлікту. При цьому якщо політичний конфлікт може виконувати і конструктивні функції, то криза завжди знаменується негативними наслідками.

Можна навести наступне визначення: політична криза - це стан політичної системи суспільства, що виражається у поглибленні і загостренні наявних конфліктів, в різкому посиленні політичної напруженості.

Політична криза характеризується делегітимації структур влади, відсутністю взаємодії між різними центрами влади, блокуванням одного центру іншим, освітою парламентських владних структур, зниженням ефективності соціально-політичного регулювання та контролю, ескалацією стихійних форм політичного протесту (мітингів, страйків, демонстрацій і т.д.) .

Позначимо два типи політичних криз, згідно з якими за місцем їх виникнення можна виділити наступні.

Урядова криза - виражається у втраті урядом авторитету, у невиконанні сто розпоряджень виконавчими органами. Якщо уряд не справляється з ситуацією, то парламент може відмовити йому в підтримці і відправити кабінет міністрів у відставку. Урядова криза може супроводжуватися зміною лідерів, форм правління і т.д.

Парламентська криза - це співвідношення сил в органі законодавчої влади, яке заважає прийняттю рішень і блокує його роботу. Парламентська криза настає, коли основні протиборчі фракції приблизно рівні за силою або більшість депутатів перебувають у опозиції уряду.

Конституційна криза пов'язана з фактичним припиненням дії Основного закону країни (Конституції).

Колишня конституція втрачає легітимність і потрібно се якісний перегляд.

Типологія залежно від особливостей прояву і причин виникнення політичної кризи.

Криза легітимності виникає в результаті неузгодженості цілей і цінностей правлячого режиму з уявленнями основної частини громадян про необхідні засоби і формах політичного регулювання, нормах справедливого правління і т.д.

Криза ідентичності виникає, коли етнічні та соціально-структурні відмінності стають перепорою на шляху загальнонаціонального об'єднання та ідентифікації з певною політичною системою.

Криза політичної участі характеризується створенням правлячою елітою штучних перешкод для включення в активне політичне життя груп, заявляють про свої претензії на владу, а також загостренням проблеми збереження територіальної цілісності, національної єдності і стабільності політичної системи в умовах швидкого зростання політичної участі груп з суперечливими інтересами.

Криза проникнення проявляється у зниженні спроможності державного управління проводити свої рішення у різних галузях суспільного життя. Його виникнення пов'язане з розбіжністю між реальною політикою і проголошеними урядом цілями.

Криза розподілу означає нездатність правлячої еліти забезпечити прийнятний для суспільства зростання матеріального добробуту і його розподіл, що дозволяють уникнути надмірної соціальної диференціації і гарантують доступність основних матеріальних благ всім верствам населення.

Дані класифікації дозволяють краще зрозуміти і оцінити ступінь конфліктогенності і кризогенності політичних відносин, а також вказують на причини та сфери виникнення і протікання конфліктів, що дозволяє підготувати комплекс заходів щодо їх подолання.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Учасники студентської групи обговорюють на скільки досягнуті ними ті цілі, які були сформовані на початку заняття. Висловлюються з приводу того, що сприяло вирішенню поставлених завдань в різних іграх і вправах. Діляться враженнями з приводу того, що заважало досягти поставлених цілей. Висловлюють свої точки зору з приводу того, що ще необхідно робити при врегулюванні соціально-політичних конфліктів.

Тема № 7. Міжнародний політичний конфлікт.

Практичне заняття: Аналіз міжнародного політичного конфлікту.

Навчальна мета заняття: закріплення знань студентів з основних характеристик міжнародного конфлікту, розвиток у них навичок аналізу і прогнозування даного виду конфліктів на прикладі конфлікту в Південній Африці й формування умінь з попередження та регулювання міжнародних конфліктів.

Кількість годин - 4 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання).

Місце проведення: аудиторія факультету №6.

Навчальні питання:

1. Ключеві характеристики міжнародного конфлікту.

2. Гра «Конфлікт у Південній Африці».
3. Аналіз результатів ігрової діяльності.

Література.

1. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. 5 вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 645 с.
2. Дробінка І. Г., Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки України. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 289 с.
3. Іщенко М. Політологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.
4. Кузь О. Політологія: навч. посібник. Харків: Харківський національний економічний університет, 2014. 340с.
5. Обушний М. Політологія: довідник. Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Миколи Обушного; КНУ ім. Т. Г.Шевченка. Київ: Довіра, 2014. 599 с.
6. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.
7. Ващенко І. В., Кляп І.В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна:

1. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.
2. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.
3. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.
4. Сахань О. М., Новіков О.В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.
5. Станкевич І.П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.
6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2014. № 4. С. 6–14.
7. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАП України, 2014. 188 с.

2. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ. за заг. ред. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: ситуативні завдання.

Хід проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми практичного заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Ключові характеристики регіонального конфлікту.

I. Суб'єкт конфлікту:

- суб'єкт регіонального конфлікту - адміністративно- територіальні утворення зі своїми цінностями (політичними, економічними, релігійними, ідеологічними тощо);
- основними суб'єктами економічних конфліктів є держави, економічні союзи, великі фінансові об'єднання, монополії і т. д.

II. Предмет конфлікту :

- предметом політичних конфліктів є: політична державна влада, володіння нею; пристрій владних інститутів; політичний статус соціальних груп; цінності і символи (база політичної влади);
- предметом економічних конфліктів є економічні блага: капітали, акції, валюта, золото, гроші і тому подібне.

III. Цілі конфліктів :

- боротьба різних громадських сил за вплив в інститутах державної влади (уряді, парламенті, місцевих і регіональних органах управління і тому подібне);
- боротьба різних громадських сил за вплив у сфері економіки: боротьба за економічні ресурси, ринки збуту, пріоритет у виробництві товарів і т. д.

IV. Досягнення цілей конфлікту :

- політичні конфлікти завжди ідеологічно мотивовані і інституціонально організовані;
- можуть досягатися на макроекономічному і мікроекономічному рівнях і залучати до своїх орбіт тисячі і мільйони людей, політичні партії і держави.

V. Збитки, нанесені в результаті регіонального конфлікту:

- втрати політичного характеру;
- ідеологічні втрати;
- матеріальні збитки;
- комерційні збитки.

Порядок проведення гри «Конфлікт у Південній Африці».

Учасники гри: представники уряду де Клерка, представники Африканського національного конгресу, представники Панафриканського

конгресу Азанії, представники ООН (спостерігачі, посередники); група експертів.

Ігрова ситуація. Режим Преторії позбавляє переважну більшість населення країни елементарних свобод, права на участь у політичному, економічному й культурному житті. Відбуваються масові безпідставні арешти, тортури, вбивства, експлуатація більшості населення країни; збройні напади на сусідні держави. Конфлікт триває давно. ООН втручається у ситуацію і запроваджує санкції, що спрямовані на примус уряду відмовитися від політики й практики апартеїду в Південній Африці, але конфлікт триває. ООН примушує конфліктуючі сторони сісти за стіл "переговорів".

1. *Формування учасників гри.* Студенти за бажанням або за вказівкою викладача розбиваються на групи. До кожної делегації входять три чоловіки на чолі з головою. Рекомендована кількість спостерігачів і посередників від ООН - три-п'ять чоловік.

Група експертів формується зі студентів, що залишилися незадіяними в грі. Експерти спостерігають за ходом гри, відзначають і оцінюють дії учасників гри та психологічну атмосферу взаємодії на різних етапах.

2. *Початок переговорів.* Переговори відкриває один з представників ООН. Він коротко ознайомлює присутніх з обстановкою в регіоні, що виникла в ході конфлікту, можливими негативними наслідками її ескалації й задачами, що треба бути розв'язати в ході цих переговорів. Виступ представника ООН триває 5 – 7 хвилин.

3. *Вироблення стратегій учасників груп.* Під час дискусії, яка триває 10-15 хвилин, відбувається формулювання конкретних цілей урегулювання конфлікту і визначення етапів їх досягнення, визначення інтенсивності конфліктної взаємодії; проведення аналізу якісного стану конфлікту та обговорення можливих заходів, за допомогою яких передбачається досягти урегулювання.

4. *Дибати.* Учасники почергово вносять пропозиції щодо урегулювання конфлікту і висловлюють свої аргументи «за» і «проти» за кожною пропозицією. Черговість виступу учасників визначається ведучим або самими членами груп.

5. *Дискусія.* Ведучий з метою зближення позицій сторін вступає у дибати і пропонує варіанти рішення проблеми. У ході гри учасники можуть обмінятися ролями і залучати ще не задіяних у грі студентів.

Обговорення результатів ігрової ситуації, аналіз проведеної гри.

1. Оцінка експертами дій учасників гри, психологічної атмосфери на різних етапах їх міжособистісної взаємодії, рівня компетентності сторін, які домовляються, і посередників, аналіз реальних і потенційних варіантів урегулювання конфлікту.

2. Учасники гри, виходячи з існуючих протиріч і домагань сторін, визнають вид конфлікту.

3. Учасники гри разом із педагогом розглядають способи урегулювання конфлікту, умови їх реалізації.

4. Робота експертів оцінюється за їх участю в постановці питань, за виступами у ході захисту своєї пропозиції.

5. Аналіз успішності проведення навчального заняття, оцінювання активних студентів.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Викладач разом із студентами приймає участь у обговорюванні питань, що розглядалися на практичному занятті, отримує зворотній зв'язок від студентів, сподобалося їм чи ні, їх думки, емоції і відчуття.

Тема № 8. Типи політичних конфліктів.

Практичне заняття: Вирішення політично-економічного конфлікту.

Навчальна мета заняття: закріплення знань студентів з основних характеристик політичних конфліктів, на прикладі політично-економічного конфлікту, розвиток у них навичок аналізу і прогнозування політично-економічних конфліктів, формування умінь з попередження таких конфліктів.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 2 - год. (заочна форма навчання).

Місце проведення: аудиторія факультету №6.

Навчальні питання:

1. Ключеві характеристики політично-економічного конфлікту.
2. Гра «Конфлікт сусідніх держав про постачання газу».
3. Аналіз результатів ігрової діяльності.

Література.

1. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. 5 вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 645 с.
2. Дробінка І. Г., Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки України. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 289 с.
3. Іщенко М. Політологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.
4. Кузь О. Політологія: навч. посібник. Харківський національний економічний університет ХНЕУ, 2014. 340с.
5. Обушний М. Політологія: довідник. Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Миколи Обушного; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Довіра, 2014. 599 с.
6. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.
7. Ващенко І. В., Кляп І. В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна:

8. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.

9. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.

10. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.

11. Сахань О. М., Новіков О.В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.

5. Станкевич І.П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.

6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2014. № 4. С. 6–14.

7. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАП України, 2014. 188 с.

12. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ. за заг. ред. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: ситуативні завдання.

Хід проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми практичного заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Ключові характеристики політично-економічного конфлікту.

I. Суб'єкт конфлікту:

- суб'єкт політичного конфлікту - це реальний або потенційний суб'єкт політичних стосунків, що має певні політичні ресурси, має свої політичні інтереси і готовий їх захищати (що вже захищає) в реальному політичному протистоянні;

- основними суб'єктами економічних конфліктів є держави, економічні союзи, великі фінансові об'єднання, монополії і т. д.

II. Предмет конфлікту :

- предметом політичних конфліктів є: політична державна влада, володіння нею; пристрій владних інститутів; політичний статус соціальних груп; цінності і символи (база політичної влади);

- предметом економічних конфліктів є економічні блага: капітали, акції, валюта, золото, гроші і тому подібне.

III. Цілі конфліктів:

- боротьба різних громадських сил за вплив в інститутах державної влади (уряді, парламенті, місцевих і регіональних органах управління і тому подібне);
- боротьба різних громадських сил за вплив у сфері економіки: боротьба за економічні ресурси, ринки збуту, пріоритет у виробництві товарів і т. д.

IV. Досягнення цілей конфлікту :

- політичні конфлікти завжди ідеологічно мотивовані і інституціонально організовані;
- можуть досягатися на макроекономічному і мікроекономічному рівнях і залучати до своїх орбіт тисячі і мільйони людей, політичні партії і держави.

V. Збитки, нанесені в результаті політично-економічного конфлікту:

- втрати політичного характеру;
- ідеологічні втрати;
- матеріальні збитки;
- комерційні збитки.

Порядок проведення гри «Конфлікт між сусідніми державами про постачання газу».

1. *Формування учасників гри.* Студенти за бажанням або за вказівкою викладача розбиваються на групи. Кожна група обирає лідера. Одна група представляє країну, а лідер – президент країни. А інша група представляє іншу країну, а лідер – президента цієї країни. Викладач виконує роль ведучого.

2. *Початок переговорів.* Переговори відкриває ведучий. Він ознайомлює присутніх з обстановкою, яка склалася не тільки в одній та іншій державах, а й по всій Європі у зв'язку з цим конфліктом. Розповідає про можливі наслідки конфлікту. Ознайомлює з завданнями, які треба розв'язати у ході цих переговорів (дебатів). Виступ ведучого триває 5 – 7 хвилин.

3. *Вироблення стратегій учасників груп.* Під час дискусії, яка триває 10-15 хвилин, відбувається формулювання конкретних цілей урегулювання конфлікту і визначення етапів їх досягнення, визначення інтенсивності конфліктної взаємодії; проведення аналізу якісного стану конфлікту та обговорення можливих заходів, за допомогою яких передбачається досягти урегулювання.

4. *Дибати.* Учасники почергово вносять пропозиції щодо урегулювання конфлікту і висловлюють свої аргументи «за» і «проти» за кожною пропозицією. Черговість виступу учасників визначається ведучим або самими членами груп.

5. *Дискусія.* Ведучий з метою зближення позицій сторін вступає у дибати і пропонує варіанти рішення проблеми. У ході гри учасники можуть обмінятися ролями і залучати ще не задіяних у грі студентів.

Обговорення результатів ігрової ситуації, аналіз проведеної гри.

1. Оцінка експертами дій учасників гри, психологічної атмосфери на різних етапах їх міжособистісної взаємодії, рівня компетентності сторін, які домовляються, і посередників, аналіз реальних і потенційних варіантів урегулювання конфлікту.

2. Учасники гри, виходячи з існуючих протиріч і домагань сторін, визнають вид конфлікту.

3. Учасники гри разом із педагогом розглядають способи урегулювання конфлікту, умови їх реалізації.

4. Робота експертів оцінюється за їх участю в постановці питань, за виступами у ході захисту своєї пропозиції.

5. Аналіз успішності проведення навчального заняття, оцінювання активних студентів.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Викладач разом із студентами приймає участь у обговорюванні питань, що розглядалися на практичному занятті, отримує зворотній зв'язок від студентів, сподобалося їм чи ні, їх думки, емоції і відчуття.

Тема № 9. COVID-19 – вплив пандемії на конфлікти у світі.

Практичне заняття: COVID-19 – вплив пандемії на конфлікти у світі.

Навчальна мета заняття: закріплення знань студентів з основних характеристик сучасних конфліктів, пов'язаних з епідемією.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання).

Місце проведення: аудиторія факультету №6.

Навчальні питання:

1. Ключові характеристики конфлікту.
2. Вирішення ситуативних проблем.

Література.

1. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.

Допоміжна література:

1. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.

2. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.

3. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2014. № 4. С. 6–14.

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: ситуативні завдання.

Хід проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми практичного заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Завдання на практичне заняття:

1. Визначити які методи конфліктологічного дослідження найбільше відповідають наведеним характеристикам. Зробити порівняльну характеристику.

- Об'єктивність - висновки повинні бути зроблені на достовірних даних, а не на припущеннях чи уявленні.

- Валідність - можливість повноти дослідження.

- Надійність - отримання однозначних результатів при багаторазовому контролі.

- Специфічність - відповідність певної методики тільки тому фактові, процесу чи проблемі, які вивчаються.

Мозковий штурм на тему конфлікти: подібність і відмінності під час пандемії. Використання конфліктологічних методів.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

На прикінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно методів, що використовуються в конфліктології.

3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті **Основна:**

1. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. 5 вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 645 с.

2. Дробінка І. Г., Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки України. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 289 с.

3. Іщенко М. Політологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.

4. Кирилюк Ф. Політологія Нової доби: посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2013. 303 с.

5. Кузь О. Політологія: навч. посібник. Харків: Харківський національний економічний університет, 2014. 340с.

6. Обушний М. Політологія: довідник. Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Миколи Обушного; КНУ ім. Т. Г.Шевченка. Київ: Довіра, 2014. 599 с.

7. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.

8. Ващенко І. В., Кляп І.В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна:

1. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.

2. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.
3. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.
4. Сахань О. М., Новіков О.В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.
5. Станкевич І.П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.
6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2014. № 4. С. 6–14.
7. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАП України, 2014. 188 с.
8. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ. за заг. ред. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті.

1. Електронна бібліотека Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (www.nbuv.gov.ua)
2. Пошукова система Google Академія (Google Scholar) - <http://scholar.google.com>
3. <https://www.cronicadelquindio.com/noticia-completa-titulo-жертва-дель-конфлікто-кламан-пор-це-де-віоленсія-анте-пандемія-хроніка-дель-квіндіо-нота-138178>
4. http://ideaspaz.org/media/website/FIP_COVID19_web_FINAL_V3.pdf
5. Наукова бібліотека ім. М.Максимовича www.library.univ.kiev.ua
6. Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія” <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib>
7. Національна бібліотека України <http://www.nbuv.gov.ua/>
8. Національна Парламентська бібліотека України <http://www.nplu.kiev.ua/>